

Platon al Spartei recente

Lect. univ. dr. Radu Pașalega*

L'article tente de justifier l'hypothèse de l'anticipation par Platon, dans ses idées politiques, des situations à nous contemporaines, et surtout d'affirmer non seulement le pragmatisme politique de Platon, mais aussi le caractère postmoderne - dans l'acception actuelle de ladite notion - de sa vision. Ce postmodernisme platonien est édifié sur le modèle social spartiate qu'il pensait le plus juste, objectivement, parmi ceux existants à son époque.

Corpusul de texte platoniene pe care îmi voi întemeia această mică analiză este cel aflat la începutul volumului colectiv *Filosofia politică a lui Platon* apărut în 2006 la Polirom, sub coordonarea V. Muscă și Al. Baumgarten. Apoi, voi elimina ipoteza literară, adică posibilitatea ficțiunii. *Platon spune numai adevărul, și îl spune în nume personal, de bună-credință, ca valoare juridică.* Dar chiar Platon nu poate fi decât un om al timpului său, supus, deci vremurilor. El se naște la sfârșitul secolului cunoscut mai târziu ca al lui Pericle, iar maturitatea o atinge în momentul în care Sparta era obiectiv învingătoare, iar Atena supusă. Dar va trăi să vadă Sparta la rândul ei învinsă de Teba, apoi să le vadă pe amândouă, și Sparta și Atena, amenințate de puterea macedoneană, deși, în 347, anul morții sale, conflictul era doar latent. Ceea ce este important pentru tentativa mea este că Platon nu a apucat să vadă definitiv tranșat conflictul dintre Atena și Sparta, în sens filosofic, anume să știe dovedit care între cele două orânduiri era cea mai *eficientă*. Fie că-i place sau nu, Platon se naște într-o familie ateniană nobilă, dar *cu simpatie pro-spartiată*. De aceea se vede cooptat în regimul celor 30 de Tirani, în 404, în fragedă tinerețe (24 de ani), din oportunități familiale. Platon se dezice iute de acel regim, dar moartea nedreaptă a lui Socrate îi va risipi tânărului iluziile. Simpatia față de Sparta va rămâne însă, iar ipoteza mea este că Platon, și din rațiuni familiale, și din motive obiective, de geopolitică, va năzui să *adapteze modelul eficienței militare spartiate la condițiile specifice ateniene*, ca răspuns la pericolul viitor pe care îl intuia. Este semnificativ faptul că, riscând a fi considerat lipsit de patriotism, Platon camuflează realitatea geopolitică din 404 sub un artificiu procedural: "deoarece Constituția Cetății, pe atunci în vigoare, a fost respinsă de multă lume, din diferite motive, s-a petrecut o schimbare"¹.

Înfrângerea Atenei de către Sparta simpatizată este, astfel, trecută sub tăcere. Dar *omul* Platon reacționează corect *din punct de vedere etic*, lăsând totuși etica pe seama zeilor, fiindcă oamenii, așa cum îi cunoaște Platon, nu sunt în stare de a o

* Autorul este cadru didactic la Facultatea de Litere a Universității din Craiova

¹ *Scrisoarea a VII-a, 324c-325c, în Filosofia politică a lui Platon, volum colectiv, colecția Seminar. Teorie politică, Polirom, 2006, p. 15.*

atinge: (...) toate statele existente sunt rău conduse. Statutul lor de drept, afară doar de cazul când, ca prin miracol, a fost îmbunătățit prin grija proniei se află într-o stare deficitară"².

Platon instituie filosofia ca pe o *disciplină de drept divin*, "(...) pentru că zeița era deopotrivă iubitoare de război și de înțelepciune (...)"³.

Imitarea modelului spartiat este pusă, cu dibăcie, pe seama zeiței Atena. Nu numai că breasla războinicilor este privilegiată ca statut juridic, dar Platon preconizează și *separarea totală a breslelor între ele*, fără posibilitatea migrației individuale inter-categoriale, asemănătoare cu situația pericilor spartiați. În condițiile în care categoria sclavilor există deja, Platon năzuiește la situația de mai târziu, la Evul Mediu *avant la lettre* și aceasta pentru înșiși *cetățenii atenieni* de drept deplin. Întru aceasta este vizionar, dar nu progresist. O altă consecință tulburătoare a naturii de drept divin a Filosofiei este aceea că practicanții acesteia *n-au a da socoteală decât zeilor, iar nu muritorilor*, chiar dacă muritorii n-ar fi "de rând". Iată configurată monarhia de drept divin de mai târziu. Pe cale de consecință, politica reprezintă în același timp "chiar știința viețuirii în comun a oamenilor"⁴, dar "printre multe arte care ne apar ca arte ale păstoritului se află una, și anume cea politică, precum și preocuparea sa pentru o anume turmă"⁵.

Iată cum păgânul Platon intuește perspectiva creștină afirmată de Iisus, chiar dacă o numește "politică". Dar tot "politică" denumește Platon și intuiția consensului general, ideea majorității tăcute de mai târziu, care este supremul test al oricărui fenomen sociologic. La Platon, conceptul de politică este un fel de celulă stem, care mai târziu se va divide. La fel și conceptul *originar de filosofie*. Pe vremea aceea, gândirea sintezei între religios și sociologic era un progres inevitabil, dar această sinteză este *mai mult* decât politica propriu-zisă. Este semnificativ faptul că, deși personal preferă "acea guvernare adevărată, adică a celui ce conduce de unul singur bazat pe știință"⁶. Platon este oarecum obligat să recunoască dacă nu viabilitatea, măcar *rezistența prin durabilitate* a democrației: "fie mulțimea conduce cu forța, fie cu consimțământul celor bogați, și fie respectă cu strictețe legile, fie că nu, în mod obișnuit nimeni nu-i schimbă deloc numele"⁷.

Această ambiguitate se menține și prin aceea că Platon continuă să admită ceea ce respinge formal. Pe de o parte: "dacă există o artă regală, mulțimea celor bogați și întreg poporul n-ar putea niciodată să dețină această știință politică"⁸.

² *Scrisoarea a VII-a*, 324c6-326b4 în Idem, p. 17.

³ *Timaios*, 23d-24d, în Idem, p. 18.

⁴ *Omul politic*, 267d-267e, în Ibidem, p. 18.

⁵ *Omul politic*, 267d-267e, în Ibidem, p. 18.

⁶ Idem, 300e-301c, 302c-303b, în Ibidem, p. 19.

⁷ Idem, 291d-292a, în Ibidem, p. 19.

⁸ Idem, 300e-301c, 302c-303b, în Ibidem, p. 19.

Deși oamenii știu și singuri, când vor, să viețuiască în comun, Platon contestă aceasta, deși intuiește fenomenul, *din considerente strategice*. Dar în același timp, forma sa de guvernare preferată este limitată de principiul tacit, tradițional și chiar nescris, al opiniei generale: "(...) atâta vreme cât au legi statornicite să nu întreprindă nimic dincolo de legile scrise și de obiceiurile străbune"⁹.

Ceea ce Platon preferă este destul de aproape înrudit cu viitorul concept de ... monarhie constituțională. Dar nu se oprește aici. Marea pătrundere în viitor al lui Platon este intuirea *criteriului juridic al eficienței funcționale*, dar lipsit de perisabilitatea *tehnocrației* contemporane nouă. Criteriul supremei valori este *eficiența*, de care muritorul respectiv răspunde direct în fața zeilor. Bizantinism avant la lettre, în sens religios, și nu trebuie uitat că Platon asimilează, în mod voit politica și sociologia. După împărțirea orânduirilor muritoare în șase, dintre care cea mai bună este monarhia după legi, constituțională, a șaptea alcătuire, cea nemuritoare, este cea din urmă căreia i se adaugă celula stem sau elixirul alchimic al tinereții, în sens medieval. Iar acest leac minune nu stă într-o alcătuire structurată și prestabilă, acesta fiind stadiul regalității cu legi, ci în nivelul cel mai adânc și necuantificabil al vieții, în *calitatea individului*: trebuie "să se găsească conducătorii într-adevăr cunoscători ai artei politice și nu cei ce par numai"¹⁰; este însă, tulburător, faptul că arta politică, având cele două componente încă nedezlegate una de alta, religiosul și sociologicul, nu poate fi definită, fiind încă *prea instabilă conceptual*, și pe cale de consecință ea nici nu poate fi *asimilată ori dobândită prin învățare*; este o știință divină, nu un meșteșug pământean. De aici rezultă că adevărata aristocrație este dăruită doar de zei, deci este *individuală și aleatorie, predestinată* religios, iar nu *conferită* social ori administrativ. Dar latura pragmatică, pământeană, a formei ideale de guvernare nu este totuși scutită de păcate în sensul creștin de mai târziu, fiindcă ea implică și hulita, mai târziu, frăție dintre scopuri și mijloace: "atât timp cât folosindu-se de știință și de justiție, pe cât posibil, o salvează sau o face din mai rea mai bună, trebuie să spunem că această formă de guvernământ - și în acești termeni definită - este singura dreaptă, iar celelalte, pe care le-am amintit, trebuie să spunem că nu sunt autentice, nici cu adevărat reale, ci că ele sunt imitații ale acesteia"¹¹. Platon anticipează, în plan legislativ, căderea creștină în păcat, deci alungarea, deocamdată, din Olimp. Celelalte șase forme de guvernare și, implicit, de legislație sunt descendentele, degradate de păcatul ineficienței, ale celei de-a șaptea, către care omul trebuie să năzuiască din porunca zeilor, dar care este aproape inaccesibilă deși este preexistentă celorlalte. Mai există o diferență, de natură religioasă: deși *există o înfinitate de mijloace*, precum în monoteismul sever de mai târziu, contemporanii lui Platon au avantajul moral că *nu există însă vreun scop ultim pe care să-l poți trăda și să fii alungat* din Olimp, fiindcă, după cum se știe, simpaticii

⁹ Idem.

¹⁰ Idem, 293c-293e, în Ibidem, p. 21.

¹¹ Idem

ze olimpieni aveau, adesea, interese divergente ori chiar opuse. Cu alte cuvinte, trebuie observat că filosofia lui Platon este, printre altele, și pragmatică, iar aplicarea principiului cu scopul și mijloacele, devenită, mai târziu, imorală din punct de vedere religios și sociologic, *nu poate fi condamnată retroactiv*. De altfel, chiar omorul figurează printre mijloacele de folosit ... }i nu trebuie uitat că Sparta arunca de pe Stânca Tarpeiană copiii nou-născuți ce nu erau perfect sănătoși. Un exemplu: însăși întemeierea unei cetăți era dictată de rațiuni strict pragmatice sociologice: "O cetate se naște (...) deoarece nimeni dintre noi nu este autonom, ci duce lipsă de multe"¹². Iar dreptatea și nedreptatea, componente antinomice esențiale ale oricărui sistem de drept, în mod aparent surprinzător, nu sunt puse de Platon pe seama zeilor, ci "pe undeva, în vreo nevoie a acestor oameni, unii față de alții"¹³. Deocamdată, cetatea închipuită de Platon este obștea sătească, întemeiată pe o strictă diviziune a muncii și, mai ales, pe criteriul vigoriei trupești, închipuind comunitatea patriarhală a cumpătării și frugalității. O Spartă de basm, în care conflictele n-au de unde apărea, deci unde un sistem de drept ar fi aproape inutil. Dar tot din Sparta reală vine și axioma restrictivă că "este cu neputință ca un om să îndeplinească cum trebuie mai multe meserii"¹⁴. Nu numai că este o afirmație exagerată, dar este *contrară însuși patriotismului atenian*. Atenianul cetățean, și nu numai el, lupta bine indiferent de profesie, chiar dacă nu făcea parte, ca spartiații, din elita militară. Din motive neîndoios personale, Platon exagerează un punct al raționamentului său. Un om nu poate bine îndeplini *prea* multe meserii, aceasta-i adevărat ... Oricum, această obște *de subzistență*, ba mai mult, menită să stagneze, "și astfel, ducându-și viața în pace și sănătate, vor muri, de bună seamă, bătrâni, lăsând copiilor o viață asemănătoare cu cea pe care ei au avut-o"¹⁵, nu se poate compara cu dinamismul specific atenienilor reali, fie ei și învinși militaricește. Axioma profesiei unice, în ultima instanță, duce la o iobăgie fericită prin inocența sa și lipsită de orice orizont cultural. Va fi fost aceasta politica internă a Spartei, dar deloc nu se potrivește cu marea Atenă.

}i, mai ales, nu din rândurile acestor fericiți inocenți se poate ivi clasa politică visată de Platon ... Modelul spartiat instituie casta războinicilor ca fiind cea mai valoroasă, dar și ea supusă monogamiei profesionale. Totuși, intrarea în această castă devine țelul suprem al oricărui muritor, condiție specific spartiată. Iar mobilitatea socială, specifică atenienilor, nu este prevăzută ca posibilă *decât în raport cu această castă* și supusă unui proces de selecție - nu poți fi ales pentru ea sau exclus din ea decât în copilărie, deci în stare de minorat, niciodată din proprie voință. }i, dacă paznicii sunt destinați, numai ei, lucrurilor serioase, ca să spun așa, asupra lor, atunci, *lipsiți de inocență politică fiind*, se va exercita și *controlul ideologic*. Fiindcă, din păcate, la

¹² *Republica*, 368d-372d, în *Ibidem*, p. 22.

¹³ *Idem*, în *Ibidem*, p. 26.

¹⁴ *Republica*, 374a-374e, în *Ibidem*, p. 27.

¹⁵ *Idem*, 368d-372d, în *Ibidem*, p. 27.

Platon, eficiența pragmatică nu exclude, ci chiar presupune *îndoctrinarea* de la vârste mici (desigur, doctrinele aplicate se pot schimba punctual, dar esența fenomenului este că *nu va exista niciodată decât un prezent etern, o succesiune neîntreruptă de ordine obligatorii*. Victima acestei politici ideologice urmează a fi *cultura sub manifestările sale estetice* (cele didactice, bine limpezite, sunt binevenite, dacă sunt *eficiente* scopului propus). La Platon, *estetica* poartă numele de *poezie*, iar în conflictul dintre *estic* și *pragmatic* este clar cine va învinge. În legătură cu aceasta, Platon dezvăluie, în sfârșit, misterul gândului său: pentru muritori, *politică* înseamnă *rațiune de stat*, înainte de Machiavelli, Borgia, Richelieu sau Bismarck. De aceea "Se cuvine deci ca doar cârmuitorii cetății să mintă, fie pe dușmani, fie pe cetățeni, având în vedere folosul cetății; tuturor celorlalți, însă, nu li se dă voie să mintă"¹⁶. În afară de diversivunile propriu-zise politice sau militare, Platon ar dori să elimine *subiectivitatea umană* de oriunde, chiar și din rândul castei războinicilor, pentru a face statul să funcționeze ca un sistem perfect. Există aici o luptă surdă între *principiul funcțional al eficienței* și *principiul subiectiv al eredității*. Rațiunea de stat în luptă cu sentimentele omenești. Iată un conflict de tragedie care, din fericire, s-a rezolvat democratic, câștigând lupta subiectivismul cel păcătos. Desigur, situația ideală ar fi un echilibru *cinstit* între cele două principii. Dar, din punct de vedere statistic, era normal ca opinia generală a unei comunități să fie mai puternică decât cea a unui singur om, supus corupției puterii. Apoi, urmând logica lui Platon, motivul ineficienței în realitate a modelului său este faptul că *rațiunea sa de stat, constituită ca un prezent etern și obligatoriu*, devenind super-eficientă militar și material, odată cu eliminarea artei și esteticii în general, ar produce nu totalitarism, ci moleșeală precum în Orientul persan, dispărând nu doar puterea strategică, ci însăși *motivația dezvoltării* pe care atenienii reali o aveau din plin. Ca să nu mai vorbim de lipsa de respect față de zei ... De altfel, Platon însuși ehivalează bogăția materială cu pierzania și, din nou după model spartan, idealul de locuință pentru casta supremă a cetății sale este *cazarma*, valabilă aidoma pentru femei și bărbați. "Frumos este folositorul - urât e vătămătorul"¹⁷. Da, numai că aceasta, *prin absolutizare*, devine o maximă dăunătoare specificului atenian. }i, până la urmă, pe mâna cui vor ajunge bogățiile acumulate prin această dibace politică? Însăși existența lor generează pericolul corupției ... Apoi, este de neconceput sistemul de abolire a familiei private prin prevederi legislative, dat fiind că n-ar mai exista, în fond, fără *subiectivismul individual*, nici *motivația patriotismului*. Platon nu respinge homosexualitatea fiindcă ar fi contra naturii și, pe deasupra, și imorală, chiar și față de zeii olimpici, ci pentru că este *neproductivă pentru stat* și nu este, prin aceasta, *de bon ton*, pentru imaginea publică a individului respectiv. În schimb, Platon nu exclude *incestul*, nepropunând nici o măsură legislativă împotriva unei asemenea posibilități: "Pe de altă parte, legea va îngădui ca frații și surorile să coabiteze, dacă sortii ar cădea

¹⁶ Idem, 389 b-389 c, în Ibidem, p. 32.

¹⁷ Idem, 455 d-457 b, în Ibidem, p. 37.

astfel și Pythia ar încuviința"¹⁸. De altfel, acuzația de totalitarism adusă lui Platon este neîntemeiată, fiindcă Platon n-a ajuns niciodată, din fericire, șef de stat. Dacă poate fi acuzat de ceva, este *de a fi intuit prea bine viitorul*. În realitate, *organicul precede legislativul*, nu invers. Platon a vrut să pună *legislativul înaintea organicului*, voind a reglementa natura umană printr-o ordine de drept pragmatică în exces. Rezultatul? Precum în Sparta, politicul a rămas exclusiv rezervat războinicilor, iar aceștia nu se supun, în fond, decât *propriei imagini publice*. Dacă viața privată nu mai există atunci *imaginea publică este totul*, iar ochiul *satului* îți impune să fii *politically correct*. Cetatea lui Platon nu creează nenorocirile totalitare, ci altceva: ceea ce filosoful Patapievici numește *acum*, după aproximativ două mii cinci sute de ani, *omul recent*. Nu este de mirare că Platon se codește a vorbi: "Iată ce mi-a iscat încă de mult teama de a vorbi, văzând eu că această părere a mea va apărea cu totul potrivnică opiniei comune. E cumplit să vezi că nici o altă cetate nu ar putea fi fericită, nici la nivel particular, nici la cel public"¹⁹. Dar s-ar putea ca intenția lui Platon să fie pe cale de a se împlini chiar în vremurile noastre. Absorbiți cu totul de griji sociale, deci pământești, oamenii cetății lui Platon nu sunt *totalitari* decât prin reușita parțială de a fi *recenti* încă din Antichitate. Ipoteza lui Platon *se petrece acum*. }i nu cred, singură concesie literară, că *personajul* Socrate are vreo vină întru aceasta.

Motivul pentru care acuzația de totalitarism adusă lui Platon nu este întemeiată este tocmai conformitatea cetății sale cu modelul spartiat. Lacedemonienii se considerau în stare de *război perpetuu*, pe care și sperau să-l câștige, și erau mândri de asta, având tendințe, desigur, expansioniste. Dar Platon își alcătuiește cetatea, datorită momentului politic în care trăiește, anume pentru a rezista unui *asediu permanent*, scopul său ultim fiind *izolaționismul*, ca mijloc de supraviețuire. Dovada supremă este chiar *numărul maxim admis* de cetățeni, 5040²⁰. Desigur, aici există posibilitatea și probabilitatea ispitei expansioniste, dar nu aceasta este *intenția lui Platon*. Eroarea strategică a filosofului este aceea că privește situația din timpul vieții sale a Atenei ca fiind eternă și imuabilă. El oferă, de fapt, *o soluție momentană*, în principiu corectă, dar perisabilă în timp, pe care o înalță, prin înghețare, la rangul de Idee. Este normal ca starea de asediu să impună prevederi legislative *conspirative*, valabile, însă, doar pe durata existenței pericolului. Permanentizarea lor ar fi transformat Atena în a doua Sparta și, mai grav, ar fi pus bazele *recentizării* ateniienilor, în sensul dat cuvântului de filosoful Patapievici, peste 2500 de ani. Mica diferență specifică între *război* și *asediu* îl salvează pe Platon de învinuirile ulterioare de a fi părintele tuturor relelor care nu s-au întâmplat din vina sa, și nici din cea a lui Socrate.

¹⁸ Idem, 461d-461 e, în Ibidem, p. 40.

¹⁹ Idem, 473d-473e, în Ibidem, p. 40.

²⁰ *Legile*, 737c-738b, în Ibidem, p. 52.